

Stichting Kasteel van Wouw

Kasteel van Wouw, een motteburcht.

Rapport: Stichting Kasteel van Wouw (CH).

Onderwerp: Kasteel van Wouw, een motteburcht.

Datum: 06-06-2026

Inhoud

1. Inleiding.	3
2. De oudste sporen.	4
3. Het oorspronkelijke landschap.	5
3.1 De beken.	5
3.2 Eb en vloed.	7
3.3 Watertransport.	8
3.4 De wegen.	9
3.5 De plaatsnamen.	9
3.6 De oudste vermeldingen en eigenaren.	10
4. De Wouwse motte.	16
4.1 De oorsprong.	16
4.2 Bouwen op het veen.	16
4.3 Egalisatie en afbraak.	18
5. De centrale mottetoren.	22
6. Verdere ontwikkeling van motte naar kasteel.	24
7. De eerste grote afbraken burcht.	25

Reconstructie van de motteburcht van Wouw rond 1100. (Stichting Kasteel van Wouw)

1. Inleiding.

De oudste archiefvermeldingen van het kasteel van Wouw dateren uit de veertiende eeuw en de oudste tekening uit de vijftiende eeuw. Hoe het kasteel van Wouw is ontstaan en hoe de vroegste ontwikkelingen in de bouwgeschiedenis zijn verlopen, moeten we daarom uit andere bronnen afleiden. Hiervoor zijn we afhankelijk van sporen die in het landschap zijn achtergelaten en van indirecte aanwijzingen in latere tekeningen, kaarten en archieven.

Na jaren van het verzamelen, ordenen en analyseren van gegevens is een goed beeld ontstaan van de bouwontwikkeling van het kasteel van Wouw. Hieronder beschrijven we de analyse die vanaf 2024 is uitgevoerd op basis van de verzamelde gegevens over het kasteel van Wouw en hoe deze heeft geleid tot de conclusie dat het kasteel van oorsprong een motteburcht was. De relevante vervolgstappen in de bouwhistorie worden slechts op hoofdlijnen besproken. De details van de verdere ontwikkeling zullen in latere artikelen worden uitgewerkt en beschreven.

De belangrijkste conclusie is dat het kasteel van Wouw lange tijd werd omschreven als een ronde waterburcht uit de dertiende eeuw. Dit blijkt echter niet correct te zijn. Het kasteel is het resultaat van een voortdurende ontwikkeling van een versterking tussen de elfde en de vijftiende eeuw. Pas in de vijftiende eeuw ontstond de ronde vorm die later werd omschreven als een ronde waterburcht.

2. De oudste sporen.

De oudste sporen op het kasteelterrein zijn aangetroffen op het veen in het hart van de oude burcht, onder de mottetoren. In de bodem van de kelder van deze mottetoren werden houten tonnen aangetroffen. Bij het blootleggen hiervan werden op het veen bewerkte stammen en ook een neolithische pijlpunt gevonden. Het hout is niet nader gedetermineerd, maar moet van vóór de motteperiode stammen. Mogelijk betreft het de resten van een nog ouder bouwwerk.

Foto links: coupe van de ingegraven ton in de mottetoren, op de bodem, met links de aangetroffen bewerkte stammen.

Foto rechts: neolithische pijlpunt (ca. 5000 jaar oud), aangetroffen in het veen in de coupe op de linkerfoto.

(Stichting Kasteel van Wouw)

De oudere aangetroffen sporen zijn beperkt en betreffen, naast enkele neolithische artefacten, enkele scherven uit de Romeinse tijd en de IJzertijd. Vlak bij het kasteelterrein is bovendien een Romeinse sestertius uit de eerste eeuw n.Chr. gevonden. Uit de middeleeuwen zijn enkele scherven van Pingsdorf- en Andenne-aardewerk aangetroffen. Opvallend was ook de aanzienlijke hoeveelheid vuursteenknollen die op de bodem van de waterput werden gevonden. Deze komen van nature niet in het gebied voor. De betekenis hiervan is onduidelijk.

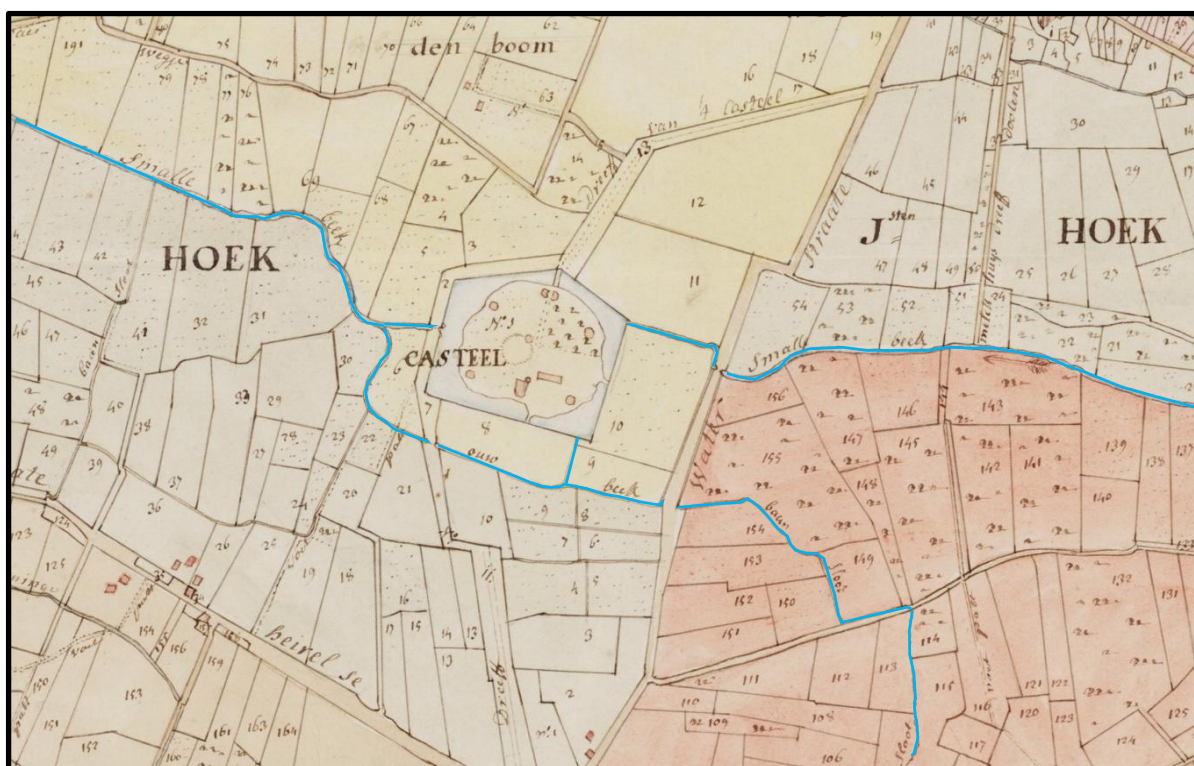
Kasteel van Wouw, een motteburcht.

3. Het oorspronkelijke landschap.

Als we op zoek gaan naar het oorspronkelijke landschap rondom het kasteel van Wouw, dan vormen oude landkaarten de eerste bron van informatie. De oudste betrouwbare kaarten stammen uit de achttiende eeuw en zijn gemaakt door landmeter Adan. In deze periode was het kasteel al sterk in verval geraakt. De bouwactiviteiten aan de burcht en de aanleg van de vestingwerken rond 1500 hebben het gebied rondom het kasteel aanzienlijk veranderd. Beken zijn verlegd en singels en grachten zijn aangelegd en later weer gedempt. Op de kaarten van Adan moeten we daarom eerst naar het gebied net buiten het kasteelterrein kijken. Het eerste wat daarbij opvalt, is de aanwezigheid van twee beken.

3.1 De beken.

In de achttiende eeuw lagen de Ouwbeek aan de westzijde en de Smalle Beek aan de oostzijde van het kasteel. Beide beken zijn bij de aanleg van de vestingwerken verlegd en liepen oorspronkelijk over het kasteelterrein. De profielen van de oude beeklopen zijn teruggevonden tijdens de aanleg van de ecologische zone op het kasteelterrein in 2021. De Ouwbeek ontspringt aan de oostzijde van Heerle en gaat ten noorden van het kasteel over in de Smalle Beek. De Smalle Beek ontspringt veel zuidelijker en loopt door de gebieden De Akker en Westelaar, waarna zij aansluit op het vennengebied bij

Detail van de Adankaart van de heerlijkheid Wouw uit 1758, met de Ouwbeek en Smalle Beek rond het kasteel van Wouw (WBA, ARR D270).

Kasteel van Wouw, een motteburcht.

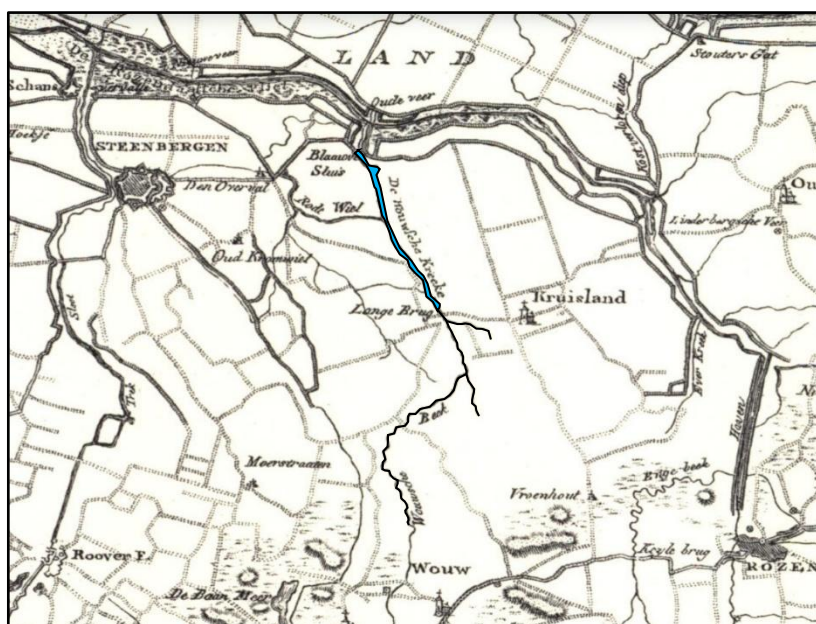
de Wouwse Plantage. Vervolgens stroomt de Smalle Beek verder noordwaarts, tussen de Zure Maden en de Donken, waar vanuit het oosten de beek het Loopje aansluit. Deze beek voert het water ten oosten van Wouw af. Verder noordwaarts sluit ook de beek de Running aan. De Running loopt vanaf de westzijde van Heerle langs Altena (Haltena) in noordelijke richting.

Uitsnede van de Adankaart uit 1758 met Haltena (WBA, ARR D300).

Waar deze vier beken samenkomen, gaan zij over in de Wouwse Beek in het gebied dat tegenwoordig de Kruislandse polders heet. Deze polders, aangelegd in 1486, bestonden daarvoor uit een krekens- en zeegebied. De vroege kadasterkaarten uit het begin van de negentiende eeuw tonen de krekens en waterlopen van dit gebied en vermelden de Wouwse Kreek en de Wouwse Beek. De Wouwse Kreek gaat over in de Steenbergse Vliet en mondt uiteindelijk uit in het Volkerak. Er bestond dus een waterverbinding via de Smalle Beek van het zuidelijke bosgebied, de latere Wouwse Plantage, tot aan het open water van het Volkerak.

Tijdens de aanleg van de ecologische zone in 2021 kwamen de oorspronkelijke lopen van de Smalle Beek en de Ouwbeek opnieuw tevoorschijn. Het profiel van de Smalle Beek aan de zuidoostzijde bedroeg circa 30 meter breed, terwijl dat van de Ouwbeek aan de zuidwestzijde circa 15 meter breed was. Dit gaf een goed beeld van de wijze waarop de beken door de tijd heen op deze plek door het landschap slingerden en hun loop verplaatsten. Beide beken werden verlegd bij de aanleg van de vestingwerken vanaf 1492. Ook de aansluiting van de gracht op de verlegde Ouwbeek aan de westzijde werd in 2021 teruggevonden. De aansluitingen van deze beken zijn tijdens de opgravingen op meerdere plaatsen op het kasteelterrein aangetroffen.

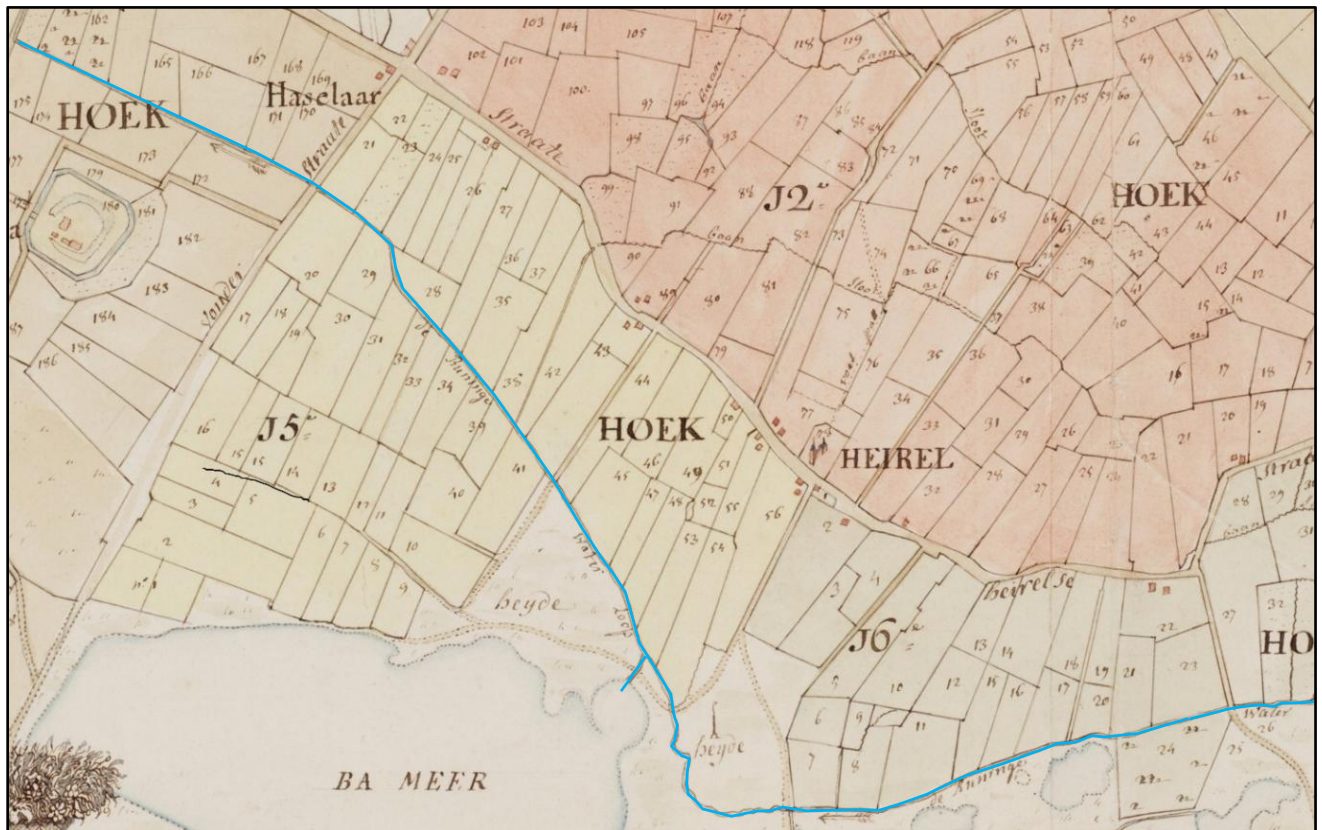

Topografische kaart uit 1815 met de Wouwsche Kreek en de Wouwsche beek.

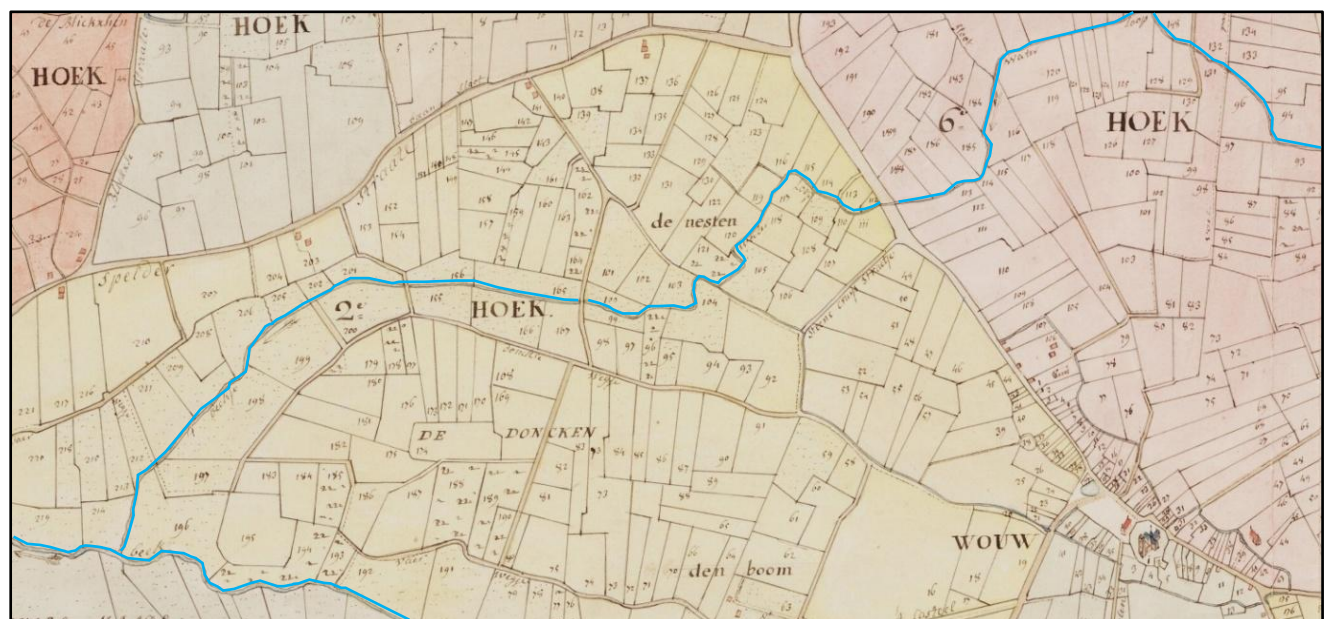
Kasteel van Wouw, een motteburcht.

SKW

Detail van de Adankaart van de heerlijkheid Wouw uit 1758 met de beek De Running en de Bameer ten westen van Heerle (WBA, ARR D270).

Detail van de Adankaart van de heerlijkheid Wouw uit 1758 met de beek Het Loopje aan de oostkant van Wouw (WBA, ARR D270).

3.2 Eb en vloed.

Op slechts 2 kilometer ten noorden van het kasteel begon het krekengebied dat onder invloed stond van de zee. Bij het kasteel zal dan ook zeker sprake zijn geweest van een eb- en vloedeffect. Deze getijdenwerking verdween met de inpoldering van de Kruislandse krekten in 1486. Eb en vloed zullen invloed hebben gehad op de waterstand in de grachten rond de burcht en daarmee op het gebruik van de beek als bescherming, voedselbron en transportmogelijkheid.

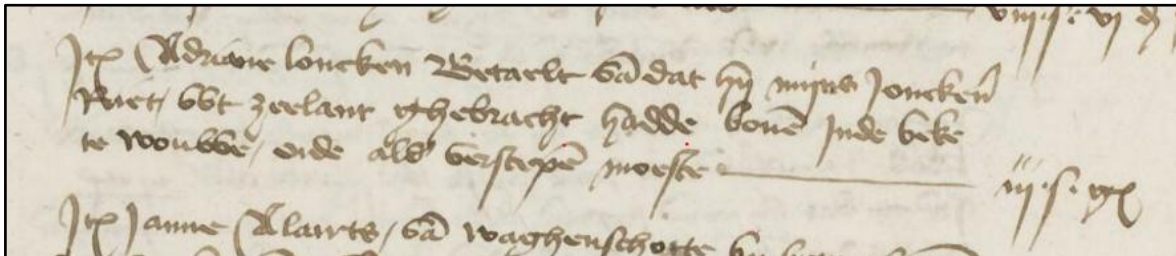
Foto van de aanleg van de ecologische zone in 2021–2022 met het profiel van de oorspronkelijke Ouwbeek. (Foto: Stichting Kasteel van Wouw)

3.3 Watertransport.

De beken vormden in de vroegste periode de enige manier om toegang te krijgen tot het gebied rond Wouw. Dit vervoer over water was mogelijk tot aan de inpoldering van Kruisland in 1486. In de archieven vinden we hiervan nog sporen terug. Een voorbeeld van dergelijk transport vinden we in een archiefstuk uit 1443/1444, waarin wordt vermeld dat Adriaan Loncken riet vanuit Zeeland per boot naar Wouw bracht.

3.4 De wegen.

De oudste wegen in het gebied lopen alle in noord-zuidrichting en volgen de loop van de beken. Op de achttiende-eeuwse Adankaarten zijn zij nog goed te herkennen. Daarnaast zien we kortere, oost-west georiënteerde verbindingswegen tussen de noord-zuidwegen.

Detail uit de rekening van 1443–1444 over het vervoer over de beek (WBA, ARR 646).
"Item Adriaan Loncken betaelt van dat hij mijnen Jonckers riet ut Zeelant gebracht hadde boven in de beke te Wouwe ende also verscheept moeste.."

3.5 De plaatsnamen.

Het meest opvallend zijn plaatsnamen die verwijzen naar een bosrijk landschap. Het duidelijkste voorbeeld hiervan is Wouw, dat letterlijk 'woud' betekent. De markt van Wouw heette vroeger het Laar. Dit woord betekent een open plek in het bos, een locatie waar de eerste menselijke activiteiten terug te vinden zijn. Namen met *laar* komen veel in het gebied voor, zoals Westelaar, Oostelaar, Heerle, Hazelaar en Zuivelaar.

In deze context is ook een verklaring te vinden voor de naam Altena, die ook als Haltena wordt geschreven. Het betreft een verbastering van het woord *Huoltena*, wat 'houtbeek' of 'houtrivier' betekent.

Ook andere namen in de omgeving verwijzen naar bos en hout, zoals Vroenhout en Brembos. Ten noorden van het kasteel ligt een moerasgebied dat de Zure Maden heet, een gebied dat moeilijk toegankelijk was. Ten noordoosten daarvan ligt het gebied De Donken, een natuurlijke verhoging in het landschap. Een naam die verwijst naar een andere grondstof is Moerstraten. Het woord *moer* verwijst naar het veen, dat in die tijd als brandstof werd gebruikt. Het dorp vindt zijn oorsprong eveneens in deze veenwinning.

3.6 De oudste vermeldingen en eigenaren.

We weten dat Wouw rond 1100 reeds een versterking in de vorm van een burcht bezat, wat bewijst dat er destijds al lokale machthebbers met aanzien in het gebied aanwezig waren. Hoewel er uit deze vroegste periode slechts een beperkt aantal akten bewaard is gebleven, verschaffen de weinige bronnen ons toch een kijkje in de toenmalige politieke situatie.

Rond het jaar 1200 botsten twee opkomende grootmachten, het hertogdom Brabant en het graafschap Holland, in een brede grenszone die zich uitstrekte van de Maas en de Merwede tot diep in West-Brabant. Deze machtsstrijd draaide om de controle over strategische heerlijkheden, vitale waterwegen en lucratieve ontginningen. In deze periode probeerde hertog Hendrik I van Brabant zijn macht noordwaarts uit te breiden, terwijl de Hollandse graaf Dirk VII en later Willem I juist zuidwaarts invloed zochten.

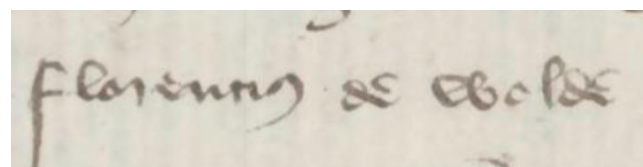
West-Brabant was in deze tijd nog geen stabiele Brabantse regio, maar een geopolitiek twistgebied waarin zowel Brabant als Holland voet aan de grond probeerden te krijgen. Heerlijkheden zoals Wouw, Breda, Steenberg en Bergen op Zoom fungeerden als cruciale schakels in een netwerk van lokale machtscentra die de politieke balans bepaalden.

Een sleutelrol was dan ook weggelegd voor de lokale adel in het grensgebied; zij bepaalden vaak meer dan de vorsten zelf hoe de feitelijke machtsverhoudingen ter plaatse lagen. Wouw, met zijn strategische burcht en waardevolle grondstoffen zoals hout en turf, was ongetwijfeld een van deze invloedrijke sleutelposities.

Deze intense grensstrijd komt duidelijk naar voren in het Verdrag van Leuven van 3 november 1200. Dit vredesverdrag tussen hertog Hendrik I van Brabant en graaf Dirk VII van Holland markeerde het einde van een militaire campagne en legde de basis voor verschuivende machtsverhoudingen. Het verdrag regelde primair de zeggenschap over de grensstreek tussen de rivier de Striene en Waalwijk. Omdat de toegang tot Wouw destijds voornamelijk via de noordelijke waterwegen liep, maakte de Wouwse versterking direct deel uit van het strategische gebied waarover in Leuven werd beslist.

Lokale heren moesten destijds persoonlijk getuige zijn bij het opstellen en verzegelen van zulke verdragen, zodat zij direct op de hoogte waren van de gemaakte afspraken. Onder de getuigen van deze specifieke akte treffen we Florencius de Wolde (Floris van Wouw) aan, een edelman die zijn naam ontleende aan zijn gebied. In het verdrag staan meerdere getuigen die vaker genoemd worden in akten van de graaf. Floris van Woude komen we in geen enkele andere akte tegen. Hij is specifiek voor deze akte als getuige aanwezig. Dit is een sterke aanwijzing dat het hier gaat om iemand die direct met het conflict te maken had.

Opmerkelijk is dat hij in Leuven optrad als getuige voor de graaf van Holland. Zijn positie in deze periode was diplomatiek ongetwijfeld complex. Vóór het jaar 1200 probeerden de graven van Holland hun macht immers naar het zuiden uit te breiden, waardoor zij delen van West-Brabant feitelijk in handen hadden of er

Vermelding van de naam Florencius de Wolde in de akte van 1200. De voornaam stond aan het einde van de regel en de achternaam aan het begin. (NA-3.01.01-619)

Kasteel van Wouw, een motteburcht.

S K W

het leenheerschap over claimden. Floris hield zijn goederen in Wouw op dat moment waarschijnlijk in leen van de Hollandse graaf. De complexe situatie blijkt ook uit het feit dat de heer van Breda, Godfried II van Schoten, getuige was namens de hertog van Brabant. De naast elkaar gelegen gebieden Wouw en Breda vormden een grens tussen de twee grotere machten.

Floris, de lokale machthebber in Wouw met zijn burcht, moest als Hollandse vazal instemmen met het feit dat zijn graaf de zeggenschap overdroeg, en zich daarmee publiekelijk neerleggen bij de nieuwe Brabantse dominantie. Door hun positie profiteerden de heren van Breda meer dan de heren van Wouw van dit verdrag. Onder de directe bescherming van de Brabantse hertog konden zij, mede dankzij hun Vlaams-Brabantse wortels, hun invloed in westelijke richting verder uitbreiden.

Deze geografische consolidatie komt dertien jaar later definitief tot uiting in de akte uit 1213. In deze oorkonde droeg de heer van Breda, Godfried II, zijn volledige grondgebied over aan de hertog van Brabant, om het vervolgens direct als Brabants leen terug te ontvangen. Het unieke aan deze akte is de expliciete vermelding van de vertegenwoordiging van de twaalf dorpen (*villae*) die destijds samen het Land van Breda vormden.

De verbinding die in 1213 werd bezegeld met de eed van de twaalf dorpen, bleek geen lang leven beschoren. In de twintig jaar die volgden, veranderde de relatie tussen de heren van Breda en hertog Hendrik I van Brabant drastisch: van een strategisch en lucratief bondgenootschap in een bitter, gewapend conflict.

De opeenvolgende heren van Breda stierven en de bezittingen kwamen in handen van minderjarige erfgenamen. Gilles (Egidius) van Breda wierp zich op als hun voogd en interim-bestuurder. Gilles bleek een ambitieuze heer die de grenzen van zijn macht doelbewust opzocht. Hij begon op eigen houtje rooftochten en plunderingen te organiseren in de grensstreek. Daarbij ontzag hij de bezittingen van invloedrijke abdijen en andere Brabantse vazallen niet. Toen hij uiteindelijk openlijk rebelleerde tegen zijn eigen leenheer, greep hertog Hendrik I militair in. Met een Brabants leger trok de hertog naar het Land van Breda en sloeg de opstand neer. Gilles sloeg op de vlucht en zocht asiel bij de graaf van Vlaanderen.

De afrekening volgde in het charter van 6 december 1232. De hertog nam het Kasteel van Breda in bezit en stelde het beheer van de Bredase goederen onder streng toezicht van zijn eigen curatoren. Hoewel Gilles later na zware boetedoening mocht terugkeren, was de politieke toon definitief gezet. Juist in deze turbulente periode van politieke disciplineren en administratieve herstructurering duikt in de oorkonde van 1232 de plaatsnaam Wouw (*Woide*) op als volgt:

In nomine sancte et individue Trinitatis. Talis inter dominum Henricum, ducem Lotharingie, et dominum Egidium de Breda compositio est ordinata.

1. Ipse dominus dux hominum suum recognovit domino Egidio et omnibus coadiutoribus suis et fautoribus offensam suam remisit, et idem Egidius fautoribus ducis simile fecit vice versa.

2. Omne spoliolum hominibus ducis ablatum, idem Egidius in manus abbatis sancti Michaelis in Antwerpia restituet, ita quod si domini Henricus et Godefridus, filii ducis, hanc compositionem approbaverint et per suas litteras patentis affirmaverint, prefatus abbas ablata restituet spoliatis et, si quid fuerit distractum,

secundum dictum domini Alberti de Kuych et Arnoldi de Wesemale et abbatis Antwerpiensis et aliorum qui huic interfuerunt compositioni idem Egidius recompensabit. Quod si alter vel uterque prefatorum nobilium huic dicto interesse non poterit, alius loco ipsorum eligetur. De excessu spoliations facte hominibus ducis emendam prestabit sepedictus Egidius eidem duci secundum dictum Alberti de Kuych et Arnoldi de Wesemale predictorum. Si vero alter vel uterque filiorum ducis dicte compositioni contradixerit, prefatum spoliolum sepedicto Egidio apud Crudbeke restituatur et ipse cum suis cum securo conductu ducis transibit ad locum tutum.

3. Dominus dux Castrum de Breda tenebit salvo iure omnium heredum. Domini Raso de Gauera et Arnoldus de Walem, Walterus de Pulle et Walterus, dapifer, sumptus castri de Breda taxabunt et de redditibus terre de Breda tantum assignabunt quantum sufficet ad necessariam et honestam custodiam predicti castri.

4. Carte et scripta de conventionibus inter ducem et dominum de Breda confecte, in loco suo apud Breda reponentur. Que vero perdita fuerint, secundum dictum et recognitionem eorum qui interfuerunt rescribentur et sigillata ibidem reponentur.

5. Walterus de Borde et alii custodes terre de Breda sepefato Egidio de Breda et prefatis quatuor de receptis terre de Breda rectam reddent computationem et quod in usus prefati castri vel in utilitatem ducis versum est, ratum habebitur; residuum restituent ad mandatum predictorum.

6. Nulla occasio frivola adversum sepedictum Egidium requiretur, sed, si excesserit, citatus tractabitur per sententiam parium suorum.

7. Terram prope Zome preter Woide quam Boidinus tenebat, statim rehabebit, quousque prefati taxatores dictum suum promulgaverint, qui plus vel minus ei assignabunt pro necessitate castri conservandi.

8. Insuper si infra tempus tutele relicta domini Godefridi de Breda debitum carnis persolverit, sepefatus Egidius terram quam nomine dotis possidet tanquam legitimus tutor possidebit.

Datum in festo beati Nycholai, anno Domini millesimo ducentesimo XXX° secundo.

In het nederlands is dit te vertalen als (Vertaling KNAW, *Oorkondenboek van Noord-Brabant, II, nr. 971*) :

Dit is de overeenkomst tussen Hendrik I, hertog van Lotharingen, en Gillis van Breda.

1. De hertog erkent Gillis als zijn leenman en ziet af van zijn aanval op al diens helpers en begunstigers. Omgekeerd doet Gillis hetzelfde voor de begunstigers van de hertog.

2. Gillis zal alle buit, behaald op de mannen van de hertog, in handen van de abt van Sint-Michiels te Antwerpen teruggeven, zodat de abt de geroofde buit zal teruggeven als Hendrik en Godfried, zonen van de hertog, deze overeenkomst goedkeuren en met hun oorkonden bevestigen; en indien iets van de buit weggehaald zou zijn, zal Gillis dit vergoeden volgens de uitspraak van Albert van Cuijk, Arnoud van Wezemaal, de

Kasteel van Wouw, een motteburcht.

S K W

abt van Antwerpen en anderen die bij deze overeenkomst aanwezig waren. Indien één of beide voornoemde edelen bij deze uitspraak niet kunnen aanwezig zijn, zal een ander in hun plaats gekozen worden. Voor de buitensporige beroving van de mannen van de hertog zal Gillis de hertog schadeloos stellen volgens de uitspraak van Albert van Cuijk en Arnoud van Wezemaal. Indien echter de ene of beide zonen van de hertog deze overeenkomst zou tegenspreken, zal de buit aan Gillis te Kruikeke teruggegeven worden en hij zal met de zijnen onder veilig geleide van de hertog teruggaan naar een veilige plaats.

3. De hertog zal het kasteel van Breda houden, behoudens het recht van alle erfgenamen. Raas van Gavere en Arnoud van Walhain, Wouter van Pulle en Wouter, drossaard, zullen de kosten van het kasteel van Breda taxeren en uit de inkomsten van het land van Breda zoveel toekennen als voldoende geacht wordt voor de noodzakelijke en fatsoenlijke bewaking van het kasteel.

4. De oorkonden en schriftelijke stukken, opgesteld over de overeenkomsten tussen de hertog en de heer van Breda, zullen bewaard worden in zijn plaats bij Breda. Wanneer deze echter verloren zouden gaan, zullen ze herschreven worden conform de uitspraak en het onderzoek naar de echtheid van degene die aanwezig waren, en de oorkonden zullen daar bezegeld teruggeplaatst worden.

5. Wouter van Borde en de andere bewakers van het land van Breda zullen aan Gillis van Breda en de voornoemde vier personen juiste rekenschap verschaffen over de inkomsten van het land van Breda; wat ten behoeve van het kasteel of de hertog nodig is, zal geldig zijn; de rest zullen zij teruggeven op bevel van de voornoemde personen.

6. Er zal geen enkele ongegronde zaak van Gillis gevraagd worden; indien hij echter iets zou misdoen, zal hij gedagvaard worden door een vonnis van zijn gelijken.

7. Het land bij Zoom bij Wouw dat Boudewijn houdt, zal hij dadelijk terughebben, totdat de genoemde schatters hun uitspraak zullen bekend gemaakt hebben; zij zullen hem meer of minder toewijzen voor de instandhouding van het kasteel.

8. Bovendien zal Gillis bij het overlijden van de weduwe van Godfried van Breda, als wettig voogd het land bezitten dat zij als huwelijksgift heeft.

Gegeven in 1232.

De in punt zeven genoemde Boudewijn van Wouw was in 1232 een opvolger van Floris van Wouw. Uit een akte van 1268 blijkt dat het gebied De Zoom bij Wouw inmiddels onder het gezag van de heren van Breda was gekomen. De familie Van Wouw bleef desondanks een vooraanstaande positie innemen. In een akte van 1291 wordt immers Pieter, zoon van Boudewijn van Wouw, expliciet als getuige genoemd naast andere vrije mannen. Er staat:

Kasteel van Wouw, een motteburcht.

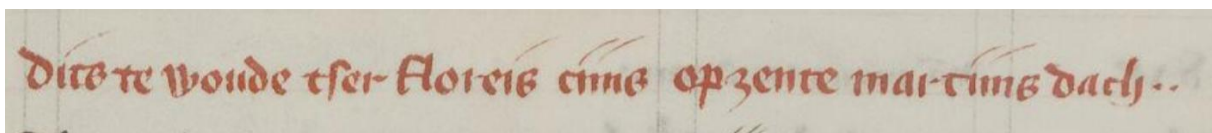
SKW

"...In cuius rei testimonium et firmitatem, coram nobis Petrus filius Balduini de Wolde, Godefridus de Nispen et ceteri homines liberi interfuerunt..."

Vertaald betekent dit :

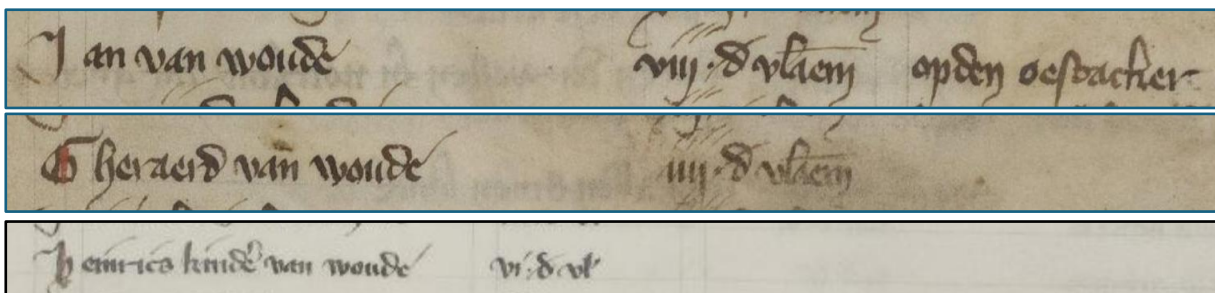
"...Tot getuigenis en verzekering hiervan, zijn in onze aanwezigheid Pieter, de zoon van Boudewijn van Wouw, Godefridus van Nispen en andere vrije mannen hierbij aanwezig geweest..."

In de legger van 1359 is er een verwijzing te vinden naar heer Floris. Er is daar een grote opsomming van inkomsten onder de heer Floreins chijs. De chijs betreft inkomsten van de gebieden: Spellestraat, in Kerkhove en Over den Acker, Oosterlaar en Westelaar, Zaafsel, Steenberg, Heerle, dies achtenstel in t heer Floreins ams en Vroenhout, in triest, In Velt en achtenstel in Vroenhout ster Florens chijs.

Archiefvermelding uit 1359 "Dies te Woude t ser Floris Chijs op zente Martiuns dach" (WBA, ARR 597).

Ook de naam Van Woude komt in deze legger nog als grondbezitter voor. Dit wijst erop dat de familie, ondanks het verlies van zelfstandige macht, nog lange tijd tot de lokale elite behoorde.

Details uit het archief uit 1359 met vermeldingen van de naam Van Woude (WBA, ARR 597).

Deze inkomsten komen we nog lang tegen in de rekeningen van de 14de en 15de eeuw. In de rekening van 1384 staan deze inkomsten vermeld als:

"item Aldie van tsheer Floris Chijse metten chijse tot Rosendale ende Bovendonc"

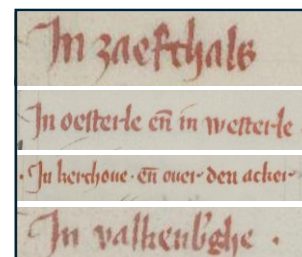
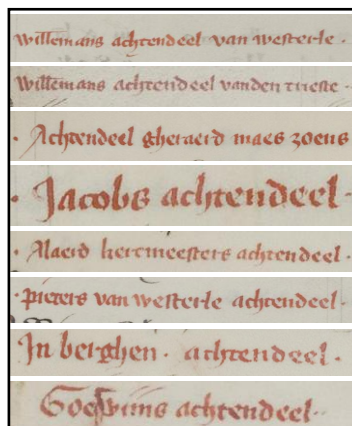
En in 1484 als :

" Vand ouden lantchijnse moerchijnse heer Floris Chijns sente Janssmisse chijs tot Wouwe Rosendaal Nispen ..."

Kasteel van Wouw, een motteburcht.

Naast de achtendelen worden nog een aantal aanvullende gebieden omschreven, namelijk: In Valkenberghe, Spelrestrate, In Kerkhove, Over den Acker, In Oesterle en Westerle en In Zaefthals.

Bij de notities van de cijzen per gebied worden personen genoemd met verwijzingen naar plaatsnamen, zoals: Pboem, Vroedenhout, Steltberge, Oesterle, Westerle, Trieste, Haelderberghe, Haghedonc, Van Helle, Spelle, Heide, Nispen, Stie, Stelberghe, Calfdonc, Neste, Ende, Uten Bleke, Houde, Dulf, Dike, Lokene, Over Acker, Moeres, Ghestele, Steenberghe, Den Brake, Maden, Spoytendonc, Stapele, Vinkenbroeke, Onderstalle, Uten Wilghen, Woude en Harelle.

Details uit het archief met vermeldingen van de achtendelen in 1359 (WBA, ARR 597).

4. De Wouwse motte.

4.1 De oorsprong.

Het oorspronkelijke landschap rond Wouw bestond uit bos (hout) en veen. Rond de jaren 1050–1100 was de vraag naar grondstoffen zoals hout en veen vanuit de opkomende Vlaamse steden zo groot dat men begon met grootschalige ontbossing en ontginning van deze grondstoffen in het gebied rond Wouw. Als eerste werden de bossen gekapt voor brandhout, bouwhout en hout voor het vervaardigen van gebruiksvoorwerpen. Vervolgens werd het veen ontgonnen en later werd de vrijgekomen grond in gebruik genomen als waardevol landbouwgebied.

Het terrein was aanvankelijk beperkt toegankelijk en de beste manier om grotere hoeveelheden goederen af te voeren was via de beken, rivieren en de zee. De beek die toegang verschafte tot het grootste achterland was de Smalle Beek. Wanneer men vanuit het noorden via de Wouwse Kreek en de Wouwse Beek landinwaarts voer, bereikte men een punt waar twee beken, de Smalle Beek en de Ouwbeek, samenkwamen. De samenvloeiing van deze twee beken vormde een strategische locatie waar men een verdedigbaar onderkomen bouwde om de waterwegen te controleren.

4.2 Bouwen op het veen.

Binnen de huidige contouren van de oude burcht werd tijdens het archeologisch onderzoek op het veen een cirkel met een buitendiameter van circa 28 meter (100 Vlaamse voet) ontdekt. Deze cirkel bestond uit meerdere lagen stammen van circa 3 meter lang, met daartussen lagen schoon zand. Minimaal drie lagen stammen zijn teruggevonden. De cirkel bevindt zich circa 1 meter onder het huidige maaiveld.

Kasteel van Wouw, een motteburcht.

SKW

C14-dateringen wijzen voor deze stammen op een periode in de tweede helft van de elfde eeuw. De zandlaag boven de stammen is grondig onderzocht en bleek zeer schoon te zijn en geen vondsten te bevatten. Dit duidt op een korte aanlegperiode en een lange periode waarin de structuur ongeroerd is gebleven.

Naast de cirkel is onder de rechthoekige structuur aan de oostzijde hout gevonden met een vergelijkbare C14-datering. Bij de waterput werd bovendien vlechtwerk aangetroffen dat eveneens uit de elfde eeuw dateert. Er zijn geen sporen van een gracht rond de stammencirkel aangetroffen. De beken liepen iets verder om de cirkel heen en vervulden gedeeltelijk deze verdedigende functie.

*Foto links: opgegraven zuidwestelijke stammencirkel.
Foto rechts: vlechtwerk ter plaatse van de waterput. (Foto: Stichting Kasteel van Wouw)*

Kasteel van Wouw, een motteburcht.

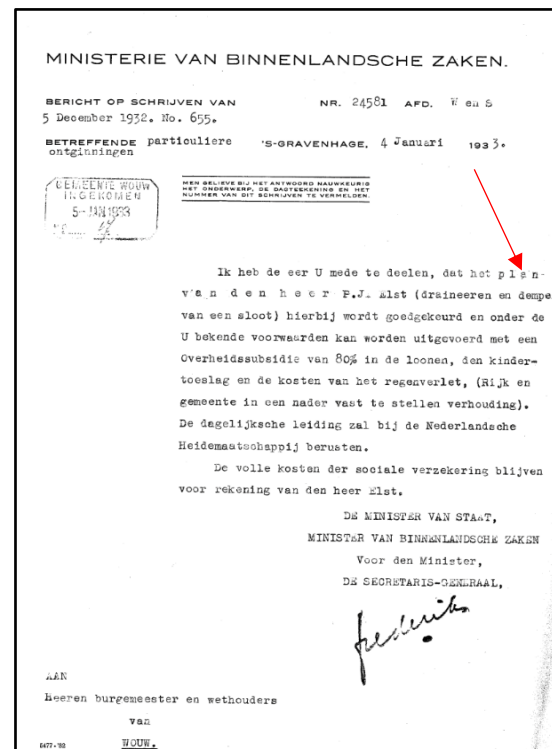
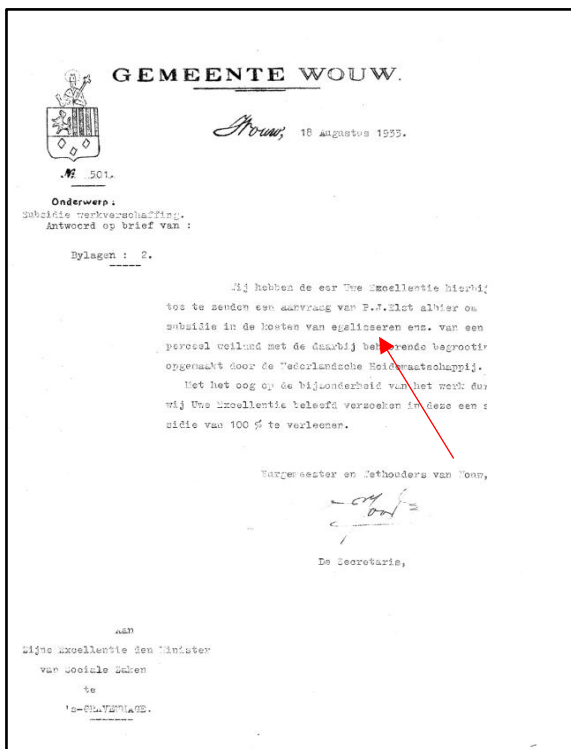
SKW

4.3 Egalisatie en afbraak.

De schone zandlaag op de stammen was afgedekt door de slooplaag van 1934. We moeten dan ook naar deze werkzaamheden kijken om de verdere bouwhistorie van de burcht te begrijpen. Al in 1932 en 1933 vond overleg plaats en was er briefwisseling tussen de rijksoverheid, de gemeente Wouw en de heer Elst over het gereedmaken van het kasteelterrein voor landbouw. Ondanks dat men in deze periode zeer goed op de hoogte was van het grote historische belang van het kasteel, werd aan de heer Elst een rijkssubsidie toegekend om met behulp van werklozen de werkzaamheden uit te voeren.

Het is bijzonder dat de heer Mastboom uit Oud Gastel de werkzaamheden bij toeval waarnam en de Rijksdienst informeerde over het dreigende historische verlies. De Rijksdienst, in de persoon van de heer Hemsing, kwam daarop naar Wouw en documenteerde wat werd gesloopt met inmetingen, tekeningen en foto's.

De werkzaamheden omvatten, zoals in de brieven is beschreven, het egaliseren van het ronde middenterrein, het aanleggen van drainage op het terrein en het verleggen en aanpassen van de beken. De foto's uit 1934 geven een goed beeld van wat destijds werd afgegraven ter plaatse van de burcht. Het egaliseren betrof het verwijderen van de zandheuvel met fundatierestanten in het midden van het terrein. Op deze locatie lag het kasteelterrein toen bijna een meter hoger dan het huidige maaiveld. Op de foto's is duidelijk te zien dat wat in deze periode werd afgegraven niet meer was dan de onderzijde van de funderingen van een groot gebouw dat ooit was ingegraven in een al eeuwen eerder opgeworpen zandheuvel.

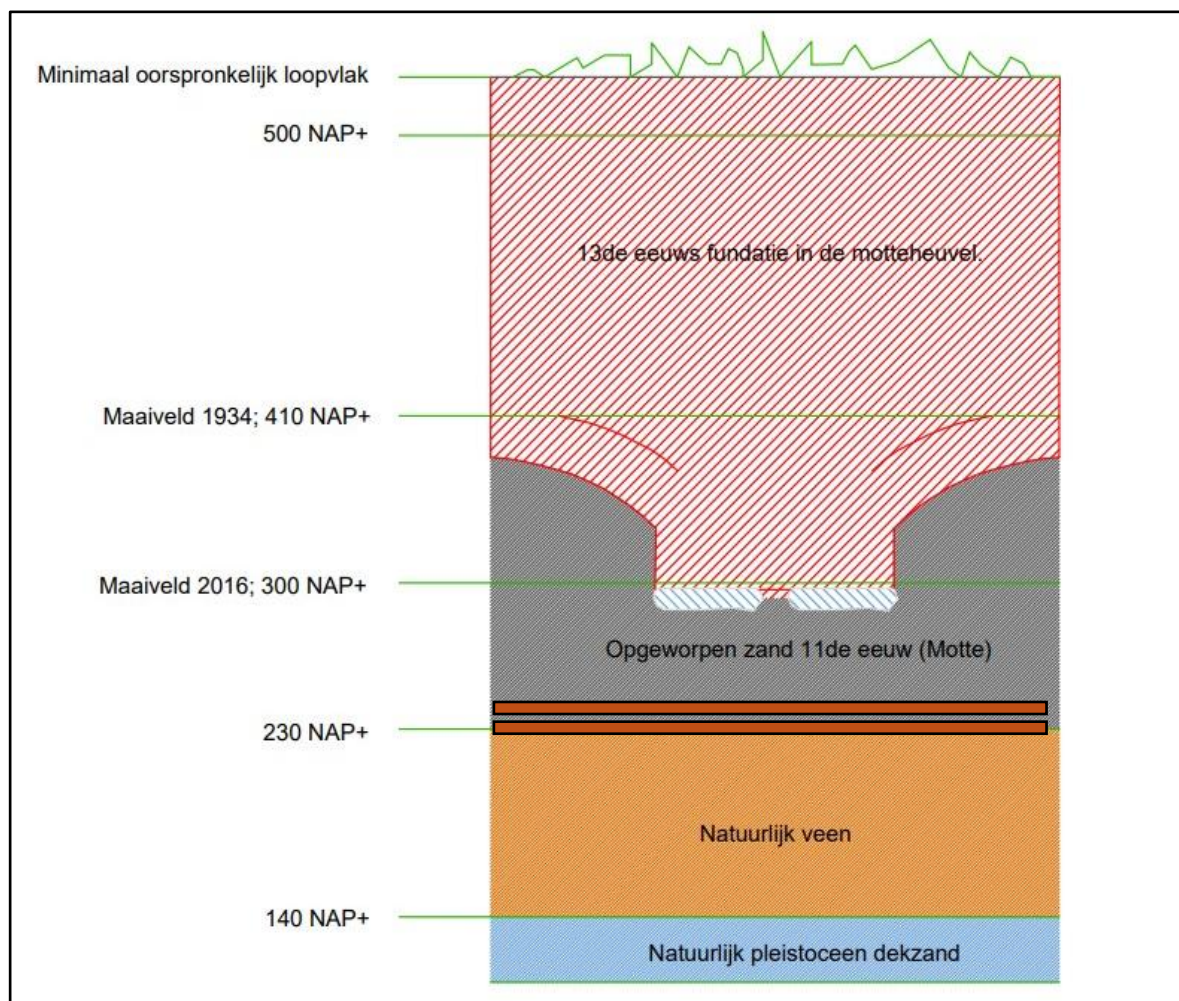

Brieven over het egaliseren van en de aanleg van een drainagesysteem op het kasteelterrein van Wouw in 1932 en 1933

(WBA, ROO 0382, Archief gemeente Wouw 1928–1970, inv.nrs. 1666 en 1667).

Kasteel van Wouw, een motteburcht.

Uit vermeldingen blijkt dat in 1854 al een deel van deze heuvel met funderingen was afgegraven tot circa 2 ellen (ongeveer 140 cm) diep. Het gebouw was toen reeds tot het niveau van 1934 afgegraven. Op een gravure uit de achttiende eeuw is nog de zwaar begroeide heuvel zichtbaar. Het schone pleistocene zand bevindt zich op deze locatie op circa 1,38 m +NAP. Daarboven ligt ongeveer 1 meter veen tot circa 2,32 m +NAP. Een reconstructie van deze gegevens laat zien dat er oorspronkelijk op het veen een motteheuvel was opgeworpen van circa 3 meter hoogte. Het kasteel van Wouw was oorspronkelijk een motteburcht. In diverse coupes tijdens de opgraving zijn ook de hellingen van de motteheuvel teruggevonden.

Reconstructie van de doorsnede van de opbouw van de motteheuvel.
(Stichting Kasteel van Wouw)

— Te Wouw nabij Rozendaal zijn de fondamente[n] gevonden van een zeer oud en groot gebouw, in eene weide, ter diepte van 2 Ned. ellen. Men zegt, dat het overblijfsels zijn van het kasteel der beroemde markiezen van Bergen-op-Zoom.

Krantenartikel uit de Bredasche Courant uit 1854 over de opgraving van de fundaties van de burcht.

Kasteel van Wouw, een motteburcht.

SKW

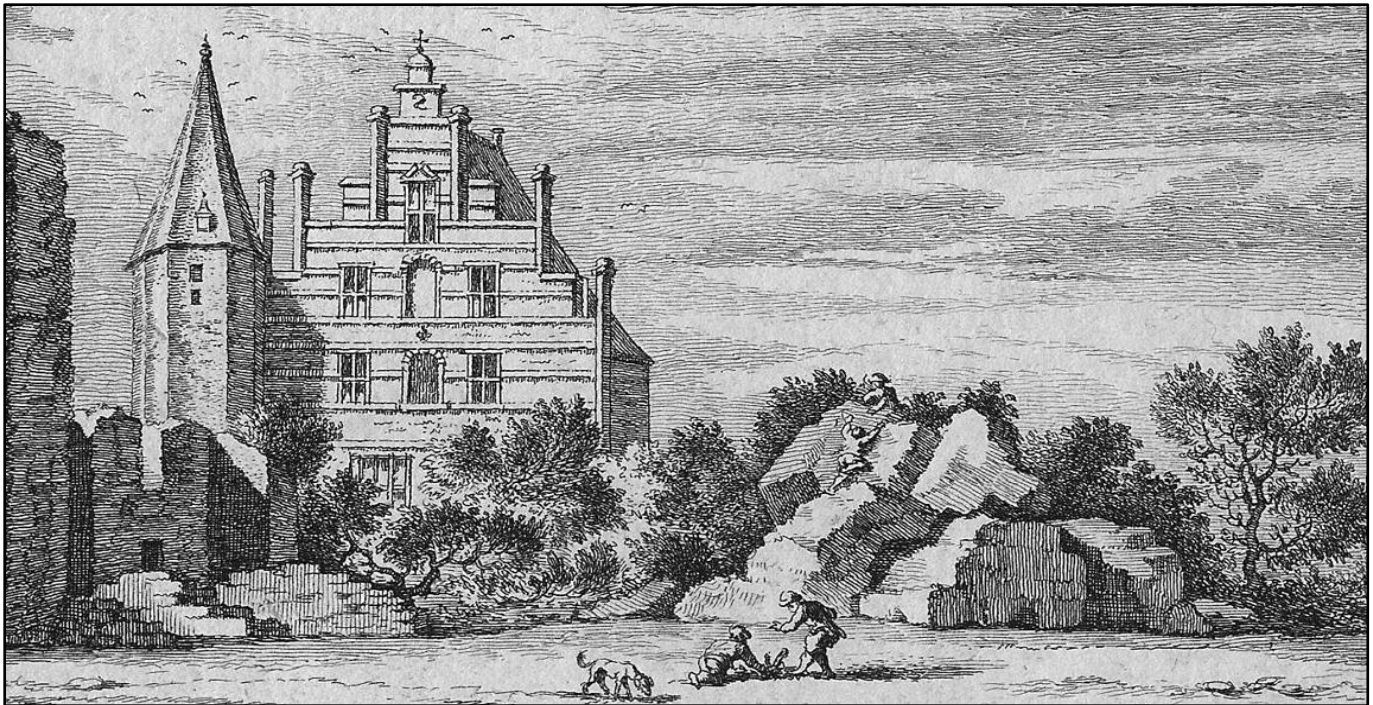

Details van foto's uit 1934 waarop het afgraven van de motteheuvel goed zichtbaar is. Op de onderste foto is te zien dat het maaiveld in die tijd ter hoogte van de onderzijde van de fundaties lag (RCE, 14.008, 14.013, 14.014).

Kasteel van Wouw, een motteburcht.

SKW

Detail van een gravure van A. Fokke Simonz uit 1780. De begroeide motteheuvel met muurresten van de burcht. (Collection Stichting Kasteel van Wouw)

Foto opgraving 2016–2017. Links: aanzet van de motteheuvel aan de zuidzijde in het profiel. Rechtsboven: aanzet van de motteheuvel aan de westzijde. Rechtsonder: profiel met palissaden rond de motteheuvel aan de noordzijde. Ook is op de foto's duidelijk de laag zichtbaar met puin van de sloop/egalisatie uit 1934.

5. De centrale mottetoren.

De motteburcht had aan de oostzijde een toren. De mottetoren had een kelder in de oorspronkelijke motteheuvel. Tussen de liggende stammen van de motteheuvel zijn staande stammen van deze mottetoren aangetroffen tot een hoogte van 2,55 m +NAP.

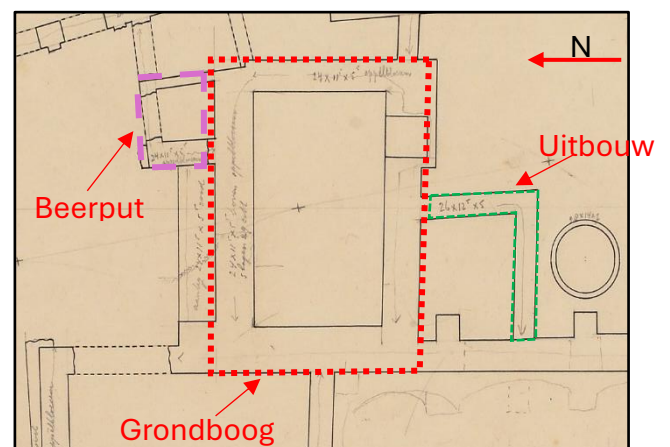
Deze staande stammen hebben een C14-datering rond het jaar 1200. De toren was inwendig circa 5,4 x 7,8 meter en was een van de eerste onderdelen die met de introductie van baksteen in de dertiende eeuw is versteend. De onderste stenen worden aangetroffen vanaf 2,55 m +NAP.

Gezien de korte lengte van de staande stammen is het meest aannemelijk dat men bestaande stammen van het gebouw heeft ingekort en opnieuw heeft gebruikt als palen om de muren op te zetten.

Bij de recente opgraving was in de hoogte nog circa 40 tot 50 cm muurwerk (3,00 tot 3,20 m +NAP) bewaard van het oorspronkelijke muurwerk. Langs de binnenzijde liepen drainagegoten op 2,90 m +NAP, opgebouwd uit kloostermoppen, die het water afvoerden naar de oostzijde van de burcht. Via deze goten werd het overtollige water dat in de kelder, het laagste punt, terecht kwam afgevoerd naar de gracht. De goten liepen buiten de mottetoren door tot in de gracht van de burcht. In de vloer van de kelder waren enkele tonnen ingegraven met een diameter van 50 cm. Hiervan was nog 40 tot 50 cm behouden.

De egalisatie van 1934 geeft meer inzicht in de opbouw van de mottetoren, omdat we daar de toren nog tot circa een meter hoger zien. Op de foto's uit 1934 zien we de mottetoren vanuit het westen en zuidoosten.

Aan de westzijde is een grondboog tegen de mottetoren aanwezig, die onderdeel was van de noord-zuid georiënteerde zaalmuur. Deze grondboog mist zelfs op dat niveau in 1934 al de bovenzijde. Van de noordelijke poer van de grondboog is in de recente

Boven: foto opgraving 2017, kelder van de mottetoren met goten, tonnen en beerput. (Foto: Stichting Kasteel van Wouw)

Onder: uitsnede van de plattegrond van de egalisatie uit 1934 van de mottetoren. (RCE, 17.510)

Kasteel van Wouw, een motteburcht.

SKW

opgraving niets teruggevonden; van de zuidelijke poer alleen de onderste ledeksteenzetting.

Aan de zuidwestzijde van de mottetoren bevindt zich een uitbouw. Van deze uitbouw is tijdens de laatste opgraving niets teruggevonden; deze lag hoger in de motteheuvel. Op de opgetekende plattegrond uit 1934 zien we de mottetoren met de westelijke muur op grondbogen. Deze westelijke muur was opgebouwd uit kloostermoppen van 28 x 14 x 7 cm.

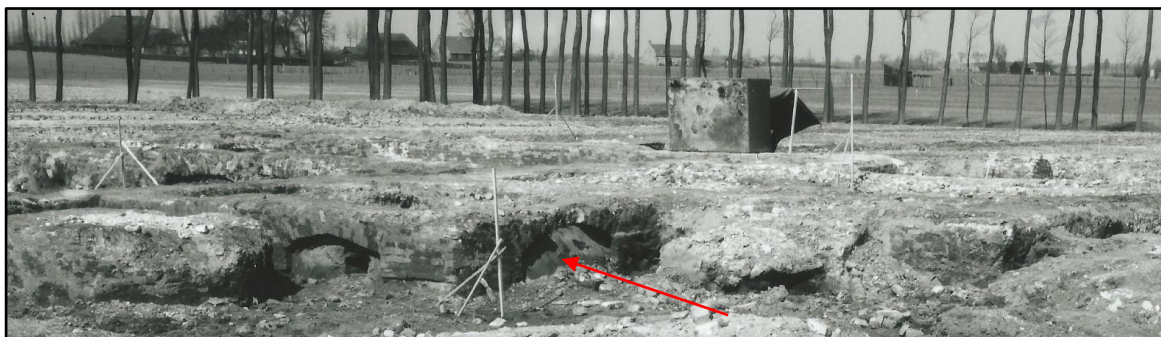

Foto boven: egalisatie 1934. Mottetoren vanuit het westen met de grondboog tegen de muur.

Foto onder: egalisatie 1934. Mottetoren vanuit het zuidoosten met een vierkante constructie tegen de zuidmuur.

(Foto: collectie RCE; 14.010, 14.013)

6. Verdere ontwikkeling van motte naar kasteel.

De houten motteburcht had de ingang aan de westzijde en de woontoren aan de oostzijde, met ten zuiden daarvan een waterput. Deze elementen zijn door de eeuwen heen steeds de kern van het kasteel gebleven. Vanuit de centrale mottetoren ontstond een verdere ontwikkeling van de bebouwing. Als eerste werd de mottetoren versteend toen de kloostermoppen werden geïntroduceerd.

De poort bleef op de westelijke locatie, maar aan de noord- en zuidzijde werd het kasteel vergroot en uitgebreid met huizen, zalen en een keuken. Aan de noordoostzijde werd een grote vrijstaande vierkante toren gebouwd in de beek. Ook aan de andere zijde van het kasteel waren kleinere uitspringende torens aanwezig die noodzakelijk waren voor de verdediging. Veel later werd de vrijstaande vierkante toren verbonden met het kasteelcomplex, waardoor een meer ronde vorm ontstond. Vaak wordt gezegd dat het kasteel van Wouw als een ronde waterburcht is gebouwd, maar dit is niet correct. De ronde vorm is het resultaat van latere verbouwingen tot in de vijftiende eeuw.

De laatste grote verbouwing van de burcht vond plaats toen het complex in 1488 aan Jan van Glymes werd geschonken. Aan de oostzijde werd een nieuwe ingang gerealiseerd in metselwerk met speklagen. De woonfunctie verschoof naar de poortgebouwen en de oude burcht kreeg meer de functie van bestuurlijk centrum.

Deze situatie is grotendeels terug te vinden op een kaart uit het einde van de vijftiende eeuw. Hierop zijn, van links naar rechts, de volgende onderdelen te zien: de grote ronde toren, de vijftiende-eeuwse ingang, de vierkante toren, de mottetoren, de noordelijke zaal, de zuidwestelijke burchttoren, de westelijke zaal, de noordwestelijke burchttoren en de westelijke poort.

Detail van de kaart met centraal het kasteel van Wouw ('t Slot), gezien vanuit het noordoosten, eind vijftiende eeuw. Hier zijn alle elementen aanwezig en, ondanks dat het een schets is, is het correct en compleet weergegeven.

7. De eerste grote afbraken burcht.

De burcht was gebouwd van relatief zachte kloostermoppen en de fundering bestond nog steeds uit de oude motteheuvel op het veen. Dit vormde geen ideale basis om een groot kasteel langdurig in goede staat te houden. Naarmate de nieuwe vijftiende-eeuwse gebouwen de functies van de oude burcht overnamen, nam de noodzaak tot behoud van de oudere delen af. Ook deed verval afbreuk aan de uitstraling van het gehele complex. In de zestiende eeuw, de hoogtijdagen van het kasteel en de vesting, zien we de eerste vermeldingen van afbraak.

In 1526 vermeldt het archief het afbreken van de oude casteleinswoning op de burcht, samen met een deel van de poort en twee torens, als volgt:

“Van dat Andries Meelise metsere met zijn medeplegen aangenomen hebben af te breken opt hof te Wouwe thuijs daar de casteleijn in plaech te wonen metter poorte tot beijde de torens toe binnen thof dwelc verdient is geweest metten rechte alst blijkt bij de cele vand casteleijn dat bet.”

Hierdoor kwam er meer ruimte vrij binnen de muren van de burcht. Opvallend is de vermelding in datzelfde jaar dat de landmeter alles binnen het slot opmeet. Men vermeldt:

“Van dat Pier Cornelissen landmeter gemeten ende gecalculeert heeft en overleet hoe groot dat binnen slot was en de groote dat int velt besteken heeft voor zijn arbeit bet”

Een andere vermelding van sloop binnen de burcht vinden we in 1539, waarin staat:

“In den eersten alse de rentmeester ter ordinantie van mijn g heer doen afbreken en afworpen heeft het ouwe slot boven opt slot te wouwe dat joes jans met pieter Janss aangenome hebben achtervolgende de vorwaarden dat hen bet. 96 kgulden”.

De materialen van de sloop werden in het daaropvolgende jaar verkocht en staan vermeld bij de inkomsten, als volgt:

“Van dat de rentmeester vercocht heeft vand afgebroken ouwe slote te Wouwe alle touwe hout dat daar afgevallen was balken pijlen opscoete doere veijnsteren gelijk dat blijkt bij de irnota (?) dat gehouden bij scepem van wouwe geplasst openbaar vercocht veel diverschen personen comt hier dat ontf boven dat gekost heeft ter garen dat was 4 ka copt 119 ka 7 stuivers

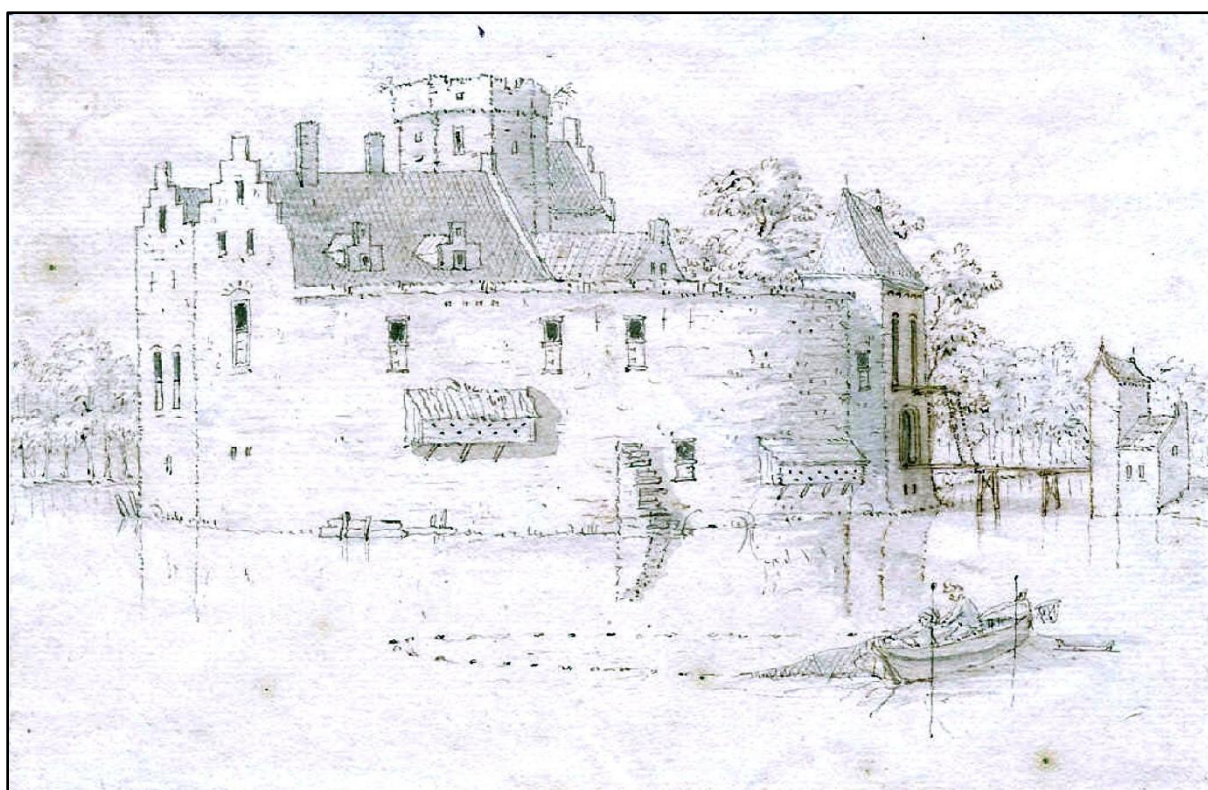
Van dat de rentmeester vercocht heeft lenert van een hoop scorre (=puin) van steen dat ontf 13 stuivers”

Van Guido van Belois die gecoght heeft een duist tighelen dat ontf. 25 stuivers”

Kasteel van Wouw, een motteburcht.

“Van dat Jan de Molenaar gecoght heeft 18 pond loots gevallen vand ouwen sloete tot wouwe dat cort van tduist een hondert voor de vuijnisse blijft 1600 pont elk hondert 30 ½ stuiver comt 25 ka gulden 8 stuivers”

Op de tekening van rond 1625 is het kasteel afgebeeld, waarbij de mottetoren (gesloopt in 1539) en de westelijke torens en casteleinswoning (gesloopt in 1526) niet meer aanwezig zijn. Ook het verval na de ontmanteling vanaf 1621 is zichtbaar aan de grote ronde toren. Van links naar rechts zijn de volgende onderdelen te herkennen: de vierkante toren, de noordelijke zaal, de ronde toren, het hoge bijgebouw van de watermolen, de keuken, een restant van de noordwestelijke toren aan de ringmuur en een restant van de oude poort. De planken die tegen de ringmuur zijn afgebeeld, zijn tijdens de opgraving exact op die plaats teruggevonden.

Tekening van het kasteel van Wouw rond 1625. De burcht verkeerde destijds al in verval; diverse onderdelen, waaronder de casteleinswoning, twee torens en de mottetoren, waren toen al afgebroken. (Collectie CH)

Kasteel van Wouw, een motteburcht.

SKW

Van dat anderwys deel met sere met zyne
soelbe dit aluog te balle meder leggh aentemontse gebeten affte britten
uyet afgebock ay jo opt loof te Wouwe kint de capelijn
zoe pntu de mette in vloer te Wouwe metter poort sof beijde
dit te voldeuen mar do foerend toe binn loof swelt vdiunt
is elum prauud on jo getweest metten vergh alst blyt bij de
Brenj beille vand Vande vele vande capelijn Daf be

Van dat puez coest lausmeete gemeten ende
gerabuldeij gief ay onerloet hoe groot dat
binn slot was ay de groote Daf jux vde
bepelen gief voer zyn arbeijt bly xvij jr

Boven: archiefttekst uit 1526 over de sloop van het cateleinhuis en twee torens op de burcht (WBA, ARR 954).
Onder: archiefttekst over de opmeting van de burcht door de landmeter (WBA, ARR 954).

Afbeelding van de Torenburg te Alkmaar, getekend naar oudere afbeeldingen. In de context van Alkmaar wordt deze vaak als fantasie beschouwd. De opbouw vertoont echter veel overeenkomsten met die van Wouw, gezien vanuit het zuidwesten. Helaas is de originele afbeelding waarvan is nagetekend niet bekend. Het kan in oorsprong heel goed een afbeelding van het kasteel van Wouw zijn geweest.